

Vitten Sogn

Kronik i Århus Amtstidende 1962

I den nordlige halvdel af det langstrakte herred findes dets mindste sogn, Vitten, der med sine 766 ha udgør en firkant med runde hjørner. Sognet har en vel arronderet form, og dets eneste landsby, Vitten, har en nogenlunde central placering i området, lidt mod øst for centrum, men da der i gammel tid ingen bebyggelse fandtes uden for sognebyen, har afstandene jo ikke haft noget at sige. Når Vitten o. år 1200 fik sin romanske kirke og derved blev sogneby, har årsagen hertil næret, at der var lovlig langt til Haldum i øst og til Skjød i vest, såvel som til Lyngå i nord. Mod syd har storskoven spærret, så Foldby og Hammel kunne helt lades ude af betragtning som nabobyer. beboerne i Vitten har kunne gøre krav på en kirke, og det har herefter været let nok at komme til rette om sognegrænserne, der blev draget hen gennem landbyernes udmarker. Mod syd har skovbæltet dannet grænse. Landsbyerne Haldum, Vitten, Brundt, Skjød, Lyngå og Vivild er grundlagt i tiden omkr. 400-1000 e. kr., og nybyggerne her har fæstet bo i et stort, sammenhængende skovland, som gennem århundrederne er blevet ryddet, så kun enkelte småskove blev tilbage, således ved Hår, Favrskov og Skjød. Den store skov i syd har man heroppe fra nord gjort indhug i, men meget er blevet stående på strækningen fra Hinnerup og vestpå hen forbi Tinning, og herfra mod syd til Skivholme, Skoven her hørte til Frijsenborg gods, der har ønsket at bevare den store, skønne skov, der er en pryde for landskabet. Omtrent midt for skovens nordside har vi så Vitten Sogn, hvis navn sikkert er meget gammelt. Det blev år 1343 skrevet Wittin. Man har ment, at sidste led var ordet tun "indhegning", og første led ordet vi: "helligdom". Aage Houken anfører i sit nyttige værk om Danmarks stednavne, at forleddet i navnet er tillægsordet hvid, og det kan muligvis have henvist til bevoksningens farve. Måske til blomstrende hvidtjørn?.

Fra nutiden har vi hussamlingen Vestereng og navne som Tyrasbrønd og Overgaard. Der synes at have været adskillige oldtidshøje i sognet, men kun fire, alle sløjfede har kunnet stedfæstes. Digteren og sprogmanden Thor Lange, der havde nær tilknytning til egnen ved Laasby, havde fra sin ungdom betragtet Dronning Dagmar som Danmarks helgen. Han agtede derfor at rejse hende et mindesmærke. Allerede i 1901 havde han tænkt på at rejse den folkeelskede dronning et minde på et sted, hvor man ville have tænkt et sådant anbragt, nemlig i Vitten Præstegårdsskov. I en artikel, der i 1901 stod i "Søndagsbladet"s julenummer under titlen "Guds Fred" (optrykt 1907 i Langes bog: "I Skovbrynet"), skriver han om Dronning Dagmar og slutter med at nævne Dronningekilden i Vitten Præstegårdsskov. Ved den gamle helligkilde ville han rejse et minde. I udkanten af en skov i Rusland hører han klart dens rislen .... "jeg har set et stykke hjemstavn varmt fortonet i rosenrød helgenglans, og på kildeskulpets fredsord svarer tanken stille: Gud glæde dig i himle, dronning Dagmar". Her har vi det litterære udgangspunkt for Langes senere arbejde for at få rejst Valdemar Sejrs dronning, Danmark gode engel, synlige minder. I 1893 skrev han fra sit hjem i Rusland til professor Camillus Nyrop om muligheden af at få sat "en ganske lille, simpel og ikke kostbar sten" ved kilden i Præstegårdsskoven i Vitten. I 1905 blev det overdraget arkitekt S.F. Kühnel i Århus at tegne et udkast til det ønskede minde. Kühnels tegning var så tiltalende, at målet var nået. I 1906 stod det efter hans tegning udførte minde færdigt med Thor Langes dejlige indskrift:

Gud glæde dig i himlen,

Dronning Dagmar,

og lædske hver,

som tørster her.

Måtte dit folk til held

ud over Danmark rinde

velsignelsens kildevæld

Senere skrev Thor Lange til C. Nyrop: Næst efter Magnusstenen og Finderupkorset står dette Dagmarminde mit hjerte nærmere end noget af de andre, skønt de alle, alle er skønne og stilfulde. Men for dette middelalderlige crucifix i byzantisk stele-skikkelse er jeg uendelig glad. Det blev først nævnt, at Dagmars kilde var en gammel helligkilde. Den findes sydligst i Præstegårdsskoven, og sagnet siger, at i denne kilde blev børnene døbt, førend kirken blev bygget. Dronning Dagmar skal have drukket af kilden på en rejse fra Skanderborg. Hun sad da på en sten, som vises tæt ved kilden, med en hulning i; den skal være dronningens siddeplads. Er hulheden en nøjagtig gengivelse, har hun været temmelig svær, bemærker den gamle kildeforsker, lærer J.V. Nissen-Ramten. Kilden søgtes langt op i det 19. århundrede for sit gode og meget jernholdige drikkevands skyld. Der er en betagende stemning ved Dagmarsmindet inde i skoven syd for Vitten. Træernes højtidsfulde susen og de enkelte , som høres en sommerdag, gør et besøg her til en oplevelse, der ikke glemmes. Vitten Kirke er en granitkvaderbygning fra romansk tid, med kor, skib og moderne tilbygget tårn. Den romanske sokkel har skrånkant, på en hjørnesteen på korgavlen ses en dyrefigur. Norddøren er tilmuret, nogle vinduer spores. Ved en restaurering 1867 nedbrødes et våbenhus mod syd, og tårnet (af røde mursten), hvis underrum er forhal, opførtes. Kirkens indre har fladt loft. Altertavle (hvorpå står malet indstiftelsesordene til nadveren) og prædikestol fra 1896 blev ifølge Traps "Danmark" malede 1911. Alterkalk og disk af sølv har Chr. Friis' navn og våben fra 1738. Den romanske granit-døbefont er ornamenteret med løvefigurer m.m.

Vitten by ligger i en vejknude. Fra alle verdenshjørner fører veje hertil. I det hele er sognet velforsynet med veje; folk har jo også her skullet ud i verden, bl.a. når bønderne fordom skulle på hoveri nede på Frijsensborgs vidtstrakte marker.

Der boede i 1801: 190 indbyggere i Vitten, så denne by har efter gamle tiders forhold været ret stor. 1850 var folketallet steget til 286, i 1901: 405. 1921 boede sognets 391 indbyggere i 89 gårde og huse. 1940 var der i Vitten-Haldum-Hadsten kommune 2412 beboere, 1955 var folkemængden i kommunen 2543, og i 1960 var man oppe på 2589 beboere her. Da dele af stationsbyen Hadsten hører til kommunen, er det uden tvivl denne stadig voksende bebyggelse, der får folketallet til at stige i det pågældende tresogns område. I Vitten sogn er der næppe opgang i befolkningens mængde, der her var i nedgang i 1921.

Der er en del overlevering fra hoveriets dage vedrørende Vitten-egnen. Alt dette underholdende materiale er fremdraget i min bog: "Fra hoveriets dage" (1957) hvortil interesserede henvises.

August F. Schmidt